

Комарніцький О. Б.,
академік НАНВО України, доктор історичних наук,
професор, професор кафедри історії України
Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка;

Комарніцька Л. М.,
вчений секретар НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут»,
кандидат філологічних наук, доцент кафедри інклюзивної освіти,
реабілітації та гуманітарних наук

СТАРА УШИЦЯ У XIX – НА ПОЧАТКУ XX ст.: РЕЛІГІЙНИЙ АСПЕКТ

У статті автори зазначають, що центром громадського життя тогочасної Старої Ушиці була церква. У XIX – на початку XX ст. у місті існувало три конфесійні громади. Найчисельнішою з них була православна, серед інших – іудейська і римо-католицька конфесійні групи. Йдеться також і про те, що місті у різні періоди були представлені також лютерани і розкольники. Духовним центром православної громади була Свято-Миколаївська церква, римо-католицької – Троїцький костел, іудейської – синагога. Наводяться статистичні дані, які свідчать, що церква у Старій Ушиці була земельним власником, володіння якої наприкінці XIX – на початку XX століття зростало. З кожним роком збільшувалася кількість парафіян.

Ключові слова: *Стара Ушиця, церква, костел, священик, православні, іудеї, римо-католики.*

У XIX – на початку XX ст. у заштатному місті Стара Ушиця існували три релігійні конфесії. Найчисельнішою була православна. За нашими підрахунками, у 1889 р. православні становили 54% від загальної кількості жителів міста, іудеї – 44%, римо-католики – 2% [2, с. 384]; у 1897 р. – відповідно 59,8% 37,9%, 2,2 % [14, с. 3]; у 1900 р. – 59,2%, 36,4%, 4,4% [26, с. 441]; у 1913 р. – 59,1%, 39,5%, 1,4% [20, с. 253]; у 1916 р. – 61,6%, 36,7%, 1,6% [21, с. 270].

Існували у місті також нечисленні за складом інших конфесійні групи. Упродовж 90-х рр. XIX ст. існувала лютеранська громада. Так, у 1893 р. лютеранами були 3 особи [24, с. 371], а у 1897 р. – 1 [14, с. 96-97].

На початку XX ст. у Старій Ушиці з'явилося ще одна конфесійна громада – розкольники. На 1913 р. їх налічувалося 5 осіб [20, с. 253].

У таблицях №1, №2, №3 покажемо природній приріст населення основних релігійних груп Старої Ушиці наприкінці XIX – на початку XX ст. Щороку він був позитивним. Виключення становить 1894 р., де приріст православних був мінімальним, а щодо представників інших конфесій, то він був від'ємним.

Таблиця №1

Природний приріст православних віруючих Старої Ушиці наприкінці XIX – на початку XX ст.

Релігійне віросповідання	18 88 р.	18 91 р.	18 92 р.	18 93 р.	1894 .	1904 .
<i>1. Народжені</i>						
а) законнонароджені	56	60	53	49	69	58
- чоловіки	48	52	49	53	51	75
- жінки	10	11	10	10	12	13
- разом	4	2	2	2	0	3
а) незаконнонароджені						
- чоловіки	2	-	2	1	1	-
- жінки	-	1	1	3	-	1
- разом	2	1	3	4	1	1
а) всього						
- чоловіки	58	60	55	50	70	58
- жінки	48	53	50	56	51	76
- разом	10	11	10	10	12	13
	6	3	5	6	1	4
<i>2. Померлі</i>						
- чоловіки	43	44	30	34	49	18
- жінки	50	30	19	25	46	22
- разом	93	74	49	59	95	40
<i>Природний приріст (+/-)</i>	+1 3	+3 9	+5 6	+4 7	+2 6	+9 4

Таблиця №2

Природний приріст іудеїв Старої Ушиці наприкінці XIX – на початку XX ст.

Релігійне віросповідання	18 88 р.	18 91 р.	18 92 р.	18 93 р.	1895 .	1905 .
<i>1. Народжені</i>						
а) законнонароджені	32	47	*	14	31	30
- чоловіки	15	20	*	41	27	22
- жінки	47	67	*	56	58	52
- разом						
а) незаконнонароджені						
- чоловіки	-	-	-	-	-	-
- жінки	-	-	-	1	-	-
- разом	-	-	-	1	-	-
а) всього						

- чоловіки	32	47	*	14	31	30
- жінки	15	20	*	42	27	22
- разом	47	67	*	57	58	52
<i>2. Померлі</i>						
- чоловіки	20	26	*	34	49	18
- жінки	3	16	*	25	46	22
- разом	23	42	*	59	95	40
<i>Природний приріст (+/-)</i>	+1	+2	*	+3	-4	+3
	3	5		0		6

* Даних не виявлено

Таблиця №2

Природний приріст римо-католицьких віруючих Старої Ушиці наприкінці XIX – на початку XX ст.

Релігійне віросповідання	1888 р.	1891 р.	1892 р.	1893 р.	1896 р.	1910 р.
<i>1. Народжені</i>						
а) законнонароджені	7	9	4	5	4	10
- чоловіки	5	5	7	4	10	11
- жінки	12	14	11	9	14	21
- разом						
а) незаконнонароджені						
- чоловіки	1	-	-	-	-	1
- жінки	-	1	1	-	-	2
- разом	1	1	1	-	-	3
а) всього						
- чоловіки	8	9	4	5	4	11
- жінки	5	6	8	4	10	13
- разом	13	15	12	9	14	24
<i>2. Померлі</i>						
- чоловіки	7	3	4	1	18	8
- жінки	1	1	3	3	13	6
- разом	8	4	7	4	31	14
<i>Природний приріст (+/-)</i>	+5	+1	+5	+5	-	+1
		1			17	0

[7, ведомість №3; 8, ведомість №3; 9, ведомість №3; 10, ведомість №3; 11, ведомість №3; 12, ведомість №3]

Центром жителів Старої Ушиці була дерев'яна трикупольна Свято-Миколаївська церква. За конфесійною ознакою вона спочатку була греко-католицькою (зведена у 1720 р.). У 1784 р. церква згоріла. Невдовзі громада міста ухвалила на тому ж місці, де знаходилася дерев'яна церква, побудувати нову кам'яну церкву. Будівельні роботи відбувалися повільно. Свято-

Миколаївську церкву відбудували у 1793 р. [25, с. 940] (до 1828 р. вона вважалася міським православним собором) [15]. Мала ім'я святителя Миколи Мерлікійського [25, с. 940].

Над вхідними дверима на камені був висічений напис: «Фундатор цієї церкви Петро Кревецький. 1793 р.». На жаль, не вдалося з'ясувати, хто такий Кревецький [25, с. 940]. На церковній стіні також був зображений герб.

Церкву збудували на березі Дністра і вона часто підтоплювалася. До того ж, збудований на відкритій місцевості, храм не раз піддавався руйнаціям під час сильних вітрів. Так, 26 травня 1838 р. з церкви було знесено хрест і вітром віднесено на 8 верст від Старої Ушиці [15]. Про цю подію свідчив напис на зовнішній стороні стіни: «1838, 26 травня. Ураган зніс купол» [25, с. 940]. Спогади про це нещастя було увіковічено парафіянами щорічними поминками і здійсненням Богослужіння у четвер на «Зелені свята» [15].

У 1881-1885 рр. Свято-Миколаївську церкву відремонтували. Для її риштування міська дума на своєму засіданні 17 березня 1882 р. ухапила виділити з міського лісу лісоматеріали (80 дубів) [5, спр. 9799, арк. 15]. Із західного боку до церкви була прибудовано притвор, з'єднавши церкву із дзвіницею. Так збільшилася її внутрішня ємкість. Споруду накрили залізом, розширили двері, влаштували кам'яну огорожу. Тоді ж було оновлено іконостас. У церкві знаходилася риза білої шовкової парчі із срібними хрестами, яку надала імператриця Катерина II. Церква мала також срібну чашу і дискос, які подарував їй у 1864 р. Подільський губернатор М.М. Сухотін [25, с. 940].

У 1889 р. міська дума на честь спасіння російського імператора і його сім'ї під час катастрофи 17 жовтня 1888 р. на Курсько-Харківсько-Азовській залізниці виділила з міського бюджету 500 руб. на купівлю для Свято-Миколаївської церкви дзвону, а для міської управи і приходського училища – по одній іконі Святого Рівноапостольного Олександра Невського [5, спр. 9980, арк. 30]. Всього ж на ремонт церкви, який частково розпочався ще у 1862 р., коли було складено план перебудови, витратили 3555 руб. 69 коп. [4, спр. 2174, арк. 1].

Стара Ушиця належала до 2-го благочинного округу Ушицького повіту. На початку XX ст. центр цього округу знаходився у Старій Ушиці. Посаду благочинного священика обіймав Костянтин Голоскевич, а духовним священиком був Арсеній Надольський [18, с. 130].

У Свято-Миколаївській церкву із середини XVIII ст. священствував рід Яцемірських: Іван – з 1759 р., Григорій – з 1808 р. (спочатку був уніатом, а згодом наприкінці XVIII ст. приєднався до православ'я), Антоній – до 1827 р. (у тому році переїхав до повітового центру Нова Ушиця), Володимир – до 1862 р. [25, с. 940]. Після Яцемірських 14 березня 1864 р. священиком став Лука Матвійович Голинський, які перебував на цій посаді понад 30 років. Саме завдяки цій людині, його клопотанням було здійснено капітальний ремонт Свято-Миколаївської церкви. Священик народився у 1835 р., закінчив Подільську духовну семінарію [24, с. 471]. Йому допомагали псаломники. До 1885 р. на цій посаді перебував Фавст Мельницький [23, с. 102]. У 1895 р. на

посаду вступив С. Братчанський, випускник Подільської духовної семінарії [24, с. 471]. У 1898 р. його змінив Г.Мачковський [1, с. 138].

У 1899 р. Л. М. Голинський припинив свою священицьку діяльність. Священником Свято-Миколаївської церкви стає М. О. Яцемірський, який перебував в цьому стані до Жовтневого перевороту 1917 року. Яцемірський народився в 1856 р., закінчив Подільську духовну семінарію. Відомо, що заробітна плата становила 300 рублів. Він зініціював у 1903-1904 рр. будівництво причтових будівель [20, с. 253]. З 1899 р. псаломником був Григорій Мачковський, який як ми зазначили, був ще псаломником у Голинського [17, с. 125]. На початку ХХ ст. його замінив його син Анатолій, який народився в 1879 р. і закінчив чотири класи духовного училища. Отримав заробітну плату у сумі 50 руб. [20, с. 253], яку у 1915-1916 рр. було збільшено до 60 руб. [21, с. 270]. А. Мачковський перебував на цій посаді до 1917 року.

Свято-Миколаївська церква мала значні земельні володіння. Так, станом на 1879 р. вона мала у своєму розпорядженні 51 дес. 22 саж. землі [22, с. 11]. Однак, уже у 1885 р. ця площа зменшилася до 46 дес. 1012 саж. (орна земля – 39 дес. 2460 саж., сінокіс з лісом – 6 дес. 952 саж.) [23, с. 102]. У 1893 р. земельні володіння збільшуються до 48 дес. 2212 саж. [24, с. 471]. Наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. площа земельних володінь стабілізувалася і становила 55 дес. 1448 саж. [25, с. 940].

З кожним роком церква збільшувала кількість своїх парафіян. Так, у 1879 році їх налічувалося 1651 особа [22, с. 11], у 1885 р. – 1662 [23, с. 102], у 1899 р. – 2520 [1, с. 138], у 1900 р. – 2547 [17, с. 125], у 1909 р. – 2883 [19, с. 115], у 1915 р. – 2933 [21, с. 270].

З ініціативи Свято-Миколаївської церкви міська дума надавала матеріальну допомогу для спорудження культових споруд на Поділлі. Наприклад, 10 лютого 1887 р. було надано 100 руб. на спорудження Кам'янець-Подільського православного храму Олександра Невського [5, спр. 9940, арк. 3].

Другою за чисельністю була іудейська громада. Стара Ушиця була складовою частиною Новоушицького раввінату [2, с. 597]. У місті функціонувала синагога та декілька молитовних будинків [3, с. 384]. Міська дума надавала посильну допомогу громаді. Так, у 1882 р. було проведено ремонт синагоги (дума виділила на ці потреби з лісу 20 шт. дерев) [5, спр. 9799, арк. 31]. У 1889 р. з міського бюджету надали кошти в сумі 130 руб. для закупівлі для єврейської синагоги Зводу Х заповідей «Тора» [5, спр. 9980, арк. 30].

Проживали у Старій Ушиці у римо-католики. Місто входило до Ушицького римо-католицького деканату (центр – Підлісний Мукарів) і Кам'янець-Подільсько-Дунаєвецького пасторату (центр – Дунаївці) [2, с. 597]. Духовним центром римо-католиків був Троїцький костел, збудований у 1716 р. [13, с. 377] Наприкінці ХІХ ст. – на початку ХХ ст. управляв костелом ксьондз Северин Тієрі [16, с. 200]. Кожної неділі в костьолі відбувався «відпуст» [15].

У Старій Ушиці існувало кладовище. На 1882 р. його площа становила 1139 саж. [5, спр. 9799, арк. 137]. У наступні роки природно воно постійно розширювалося.

Взаємовідносини між конфесійними групами в основному були мирними. Гострих суперечок не виникало. Однак були й інші випадки. Так, з 28 вересня 1860 р. по 24 травня 1862 р. велася справа про заподіяння побоїв священником Яцемірським ксьондзу Топольському [6, спр. 5613, арк. 1-13]. Не обходилося і без шахрайства. Так, священник Л. Голинський використав кошти церковної попечительської суми в особистих цілях [5, спр. 9799, арк. 112].

Таким чином, центром громадського життя тогочасної Старої Ушиці була церква. У XIX – на початку XX ст. у місті існувало три конфесійні громади. Найчисельнішою з них була православна, серед інших – іудейська і римо-католицька конфесійні групи. У місті у різні періоди були представлені також лютерани і розкольники. Духовним центром православної громади була Свято-Миколаївська церква, римо-католицької – Троїцький костел, іудейської – синагога. Церква у Старій Ушиці була земельним власником, володіння якої наприкінці XIX – на початку XX століття зростало. З кожним роком збільшувалася кількість парафіян.

Список використаних джерел і літератури:

1. Адрес-календарь Подольской епархии на 1899 г. Каменец-Подольский, 1899. 159 с.
2. Гульдман В. Населенные места Подольской губернии. Каменец-Подольский, 1893. 646 с.
3. Гульдман В. Подольская губерния: опыт географическо-статистического описания. Каменец-Подольский, 1889. 412 с.
4. Державний архів Хмельницької області. Ф. 115. Оп. 1.
5. Державний архів Хмельницької області. Ф. 228. Оп. 1.
6. Державний архів Хмельницької області. Ф. 315. Оп. 1.
7. Обзор Подольской губернии за 1888 год. Каменец-Подольский, б.д. 141 с.
8. Обзор Подольской губернии за 1891 год. Каменец-Подольский, б.д. 156 с.
9. Обзор Подольской губернии за 1892 год. Каменец-Подольский, б.д. 182 с.
10. Обзор Подольской губернии за 1893 год. Каменец-Подольский, б.д. 171 с.
11. Обзор Подольской губернии за 1894 год. Каменец-Подольский, б.д. 182 с.
12. Обзор Подольской губернии за 1908 год. Каменец-Подольский, б.д. 160 с.
13. Памятники старины в Подолии / Сост. В. К. Гульдман. Каменец-Подольский, 1901. 401 с.
14. Первая всеобщая перепись населения Российской империи за 1897 год. Санкт-Петербург: изд. Центр. стат. к-та МВД. Т. XXXII. Подольская губерния / под. ред. Н.А.Тройницкого. 285 с.
15. Подольские епархиальные ведомости. 1895. 14 января.

16. Подольский адрес-календарь / Сост. В. К. Гульдман. Каменец-Подольский, 1900. 349 с.
17. Справочная книжка Подольской епархии на 1900 г. Каменец-Подольский, 1900. 293 с.
18. Справочная книжка Подольской епархии на 1903 г. Каменец-Подольский, 1903. 230 с.
19. Справочная книжка Подольской епархии на 1909 г. Каменец-Подольский, 1909. 152 с.
20. Справочная книжка Подольской епархии на 1913-1914 гг. Каменец-Подольский, 1913. 291 с.
21. Справочная книжка Подольской епархии на 1915-1916 гг. Каменец-Подольский, 1915. 310 с.
22. Статистические сведения о церквах, притчах оных и монастырях Подольской епархии. Каменец-Подольский, 1879. 85 с.
23. Статистические сведения о церквах и притчах Подольской епархии. Каменец-Подольский, 1885. 108 с.
24. Труды Подольского епархиального историко-статистического комитета. Каменец-Подольский, 1893. Вып. VI. 560 с.
25. Труды Подольского епархиального историко-статистического комитета. Каменец-Подольский, 1901. Вып. IX. 1064 с.
26. Энциклопедический словарь / под ред. Ф.А.Брокгауз и И.А.Ефрони. Санкт-Петербург, 1900. Т. XXXI. 472 с.

Р.М. Зелінський,
*Почесний краєзнавець України,
головний спеціаліст
Літинської селищної ради
Вінницької області*

В. І. Лазаренко,
*завідувач відділу українознавства
КЗВО «Вінницька академія
безперервної освіти»*

ЦЕРКОВНЕ ЖИТТЯ ЛІТИНЩИНИ НА ПОДІЛЛІ ЗА МАТЕРІАЛАМИ «ПОДОЛЬСКИХ ЕПАРХИАЛЬНЫХ ВЕДОМОСТЕЙ»

У статті наведено коротку характеристику церковної преси на Поділлі XIX – поч. XX ст. ст. Викладено огляд окремих подій церковного життя Літинського повіту Подільської губернії, які були вагомою складовою суспільно-політичного життя краю. Зазначено, що попри ідеологічні нашарування того часу, «Подольские епархиальные ведомости» були осередком краєзнавчого руху та джерелом поширення християнських цінностей.